

Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство
„Проф. Асен Диамандиев“ – Пловдив

Факултет „Музикална педагогика“
Катедра „Музикална педагогика и дирижиране“

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за придобиване
на образователна и научна степен
„Доктор“

на тема:

**„ТЕХНОЛОГИЧЕН МОДЕЛ ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО МУЗИКА НА ДЕЦА СЪС
СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ И МЯСТОТО НА
ФОЛКЛОРНИТЕ ПЕСНИ И ФОЛКЛОРНИТЕ МУЗИКАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ
В ТОВА ОБУЧЕНИЕ“**

Професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по музика
Докторска програма „Методика на обучението по музика“

Андреас Георгиос Триантафиллидис

Научен ръководител: проф. д-р Цветанка Коловска

Пловдив, 2024 год.

Текстът на дисертационния труд е поместен на 178 страници и се състои от увод, три глави, заключение, перспективи на развитие, публикации по темата на дисертацията, приноси, използвани източници и десет приложения (243 страници), поместени в отделно книжно тяло. За онагледяване са използвани 6 таблици и 3 диаграми.

Използваните източници в текста на дисертационния труд и в приложенията са 182 на брой - 76 на кирилица, 64 на латиница, 42 на гръцки език.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседания на катедра „Музикална педагогика и дирижиране“ към факултет „Музикална педагогика“ на АМТИИ „Проф. Асен Диамандиев“, гр. Пловдив, състояло се на ..... 2024 г.

Състав на научното жури:

Рецензия - проф. д-р Севдалина Димитрова

Рецензия - доц. д-р Лилия Стоилова

Становище - проф. д-р Свилен Райчев

Становище - доц. д-р Смилена Смилкова

Становище - доц. д-р Данка Цветкова

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 30.01.2025 от 12:00 часа в зала 44 на АМТИИ „проф. Асен Диамандиев“, гр. Пловдив.

Дисертационния труд и материалите по защитата са депозираны в Библиотеката на АМТИИ „проф. Асен Диамандиев“, гр. Пловдив.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	5
ГЛАВА I. АКТУАЛНОСТ, ЗНАЧИМОСТ, РАМКА И ПОДХОД КЪМ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
ПРОБЛЕМ.....	9
I.1. Обща формулировка на проблема.....	9
I.2. Уточняване на рамката на проучвателната област.....	9
I.3. Актуалност и социална значимост на дейностите за подпомагане на децата със СОП и интегрирането им в обществото.....	11
I.3.1. Честота на разпространение	11
I.3.2. Държавни политики, обществени нагласи, практики и отношение към деца и хора с увреждания	12
I.4. Очертаване на рамката на проучвателната област	13
I.5. Подход към основната дейност на музикалния педагог	13
I.5.1. Необходими ключови компетентности	14
I.5.2. Ключови компетентности – информационно покритие	15
I.5.3. Физиологични основи на възпитанието - възпитателни механизми и инструменти	15
I.5.4. Педагогически подходи на изтъкнати музикални педагози	16
ГЛАВА II. МУЗИКАТА КАТО СРЕДСТВО ЗА ЕМОЦИОНАЛНО И КУЛТУРНО РАЗВИТИЕ НА ДЕЦАТА.....	
II.1. Музикално възпитание	18
II.2. Въздействие на музиката и инструменти за музикотерапевтично въздействие.....	19
II.2.1. Музикотерапия - дефиниция и общи сведения	19
II.2.2. Въздействие на музиката и музикотерапия - научни основания	20
II.2.3. Инструменти за музикотерапевтично въздействие.....	20
II.3. Музикални дейности.....	21
II.3.1. Слушане на музика.....	22
II.3.2. Импровизации.....	23
II.4. Музикален материал за обучението по музика	29
II.4.1. Инструментални мелодии от регионалния гръцки фолклор.....	30
II.4.2. Песни от регионалния гръцки фолклор.....	30
II.4.3. Обща идея за провеждане на музикално занимание.....	31
ГЛАВА III. ПЕДАГОГИЧЕСКА СИСТЕМА ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО МУЗИКА НА ДЕЦА СЪС СОП	
III.1. Избор на педагогическа система.....	33
III.1.1. Педагогическа система	33

III.1.2. Обекти на педагогическата система	33
III.2. Технологичен модел за обучение по музика на деца със СОП с учебно-възпитателни и терапевтични цели - описание.....	34
III.2.1. Цели и очаквани резултати от технологичния модел на обучение	34
III.2.2. Методически инструментариум - преподаване по теми	35
III.2.3. Детайли	37
III.2.4. Дидактически и помощни материали.....	37
III.3. Резултати от проведеното обучение	38
III.3.1. Педагогически експеримент	38
III.3.2. Характеристични статистически данни	38
III.3.3. Резултати и оценка на резултатите.....	40
III.3.4. Допълнителна информация.....	41
III.3.5. Обобщение и заключения.....	42
III.3.6. Приложимост.....	43
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	44
ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ	45
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА	46
ПРИНОСИ.....	47
ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ	49
ПРИЛОЖЕНИЯ¹	

---

¹ Представени са в отделно книжно тяло.

УВОД

Мотив и повод за реализиране на настоящето дисертационно изследване е поемането през 2016 г., от неговия автор, на професионалното предизвикателство: В качеството си на музикален педагог, да организира и осъществява обучение по музика на деца със специални потребности с учебно-възпитателни и терапевтични цели, в рамката на специализирания център за корекционна терапия на деца със специални потребности (СП) АНЕМИ в гр. Серес, Гърция, основан от дружество „АНЕМИ“. С всяко дете, пациент в този център, работи интердисциплинарен терапевтичен екип, реализиращ за него индивидуална терапевтична корекционна програма. Неразделна част от тази програма е осъществяването на упоменатото обучение по музика, предвидено да се организира и провежда от музикален педагог - член на този интердисциплинарен екип, акцентирайки и върху специалните образователни потребности (СОП) на тези деца. В основата на дейността на центъра е заложена идеологията на комплексния подход за реализиране на корекционна терапия на пациентите, според която за всеки конкретен пациент, терапията се насочва към подобряване на неговото физическо и психическо състояние и терапевтичният екип подхожда към осъществяване на комплексно лечение на пациента за стабилизиране на емоционално му състояние, без да се локализира само върху конкретно нарушение.

Професионално погледнато, поемането на подобно служебно задължение е реално житейско и много специално професионално предизвикателство с много специфични отговорности. Определено ниво от развитието на последвалите професионални авторски търсения е отразено по подходящ начин в дипломната работа² за придобиване на образователно-квалификационна степен „магистър“³, с тема „Образователно и терапевтично значение на детските народни песни със съпровод на музикални инструменти от гледна точка на музикалния педагог“. В последствие, професионалните търсения продължават, задълбочават се и разширяват своя обхват, като постепенно добиват характер на целенасочени изследвания с практико-приложен аспект и настоящето дисертационно изследване е естествено продължение и развитие на изследванията в упоменатата дипломна работа. Акцентът вече е поставен върху изграждането на стабилна и научнообоснована педагогическа платформа - гъвкава и адаптивна педагогическа система, със собствен теоретично обоснован технологичен

---

² А. Г. Триантафиллидис, научен ръководител проф. д-р Цв. Коловска, АМТИИ, Пловдив, фак. „Музикална педагогика“, кат. „Музикална педагогика и дирижиране“, 2018

³ специалност „Педагогика на обучението по музика“

модел и методически инструментариум за осъществяване на обучение по музика с възпитателни, образователни и терапевтични цели на деца със СП в центъра АНЕМИ, както и върху оценката на нейната ефективност.

Предмет на изследване

Предмет на изследването са обучението по музика на деца със СОП, мястото на детските фолклорни песни и фолклорните музикални инструменти в това обучение и възможностите за повишаване на образователното ниво на тези деца и оказване на благотворно ефективно терапевтично въздействие върху тяхното емоционално, психическо и физическо състояние.

Обект на изследване

Обект на изследване са обучаемите деца със СОП⁴, резултатите от тяхната учебно-познавателна дейност в рамките на това обучение по музика и тяхното физическо, емоционално и психическо състояние.

Основна цел на дисертационния труд

Основната цел е изграждането на адекватна гъвкава и адаптивна педагогическа система за обучение по музика на деца със СОП и на подходящ технологичен модел, включващи фолклорни песни и фолклорни музикални инструменти и имащи за цел повишаване на образователното ниво на обучаемите деца и ефективно упражняване на благотворно и позитивно въздействие върху тяхното емоционално, психическо и физическо състояние.

Хипотеза на изследването

Обучението по музика на деца със СОП, реализирано по създадения технологичен модел и в рамката на изградената, в настоящия дисертационен труд, иновативна педагогическа система, довежда до повишаване на образователното ниво на обучаемите деца и ефективно оказва благотворно и позитивно въздействие върху тяхното емоционално, психическо и физическо състояние.

Задачи на дисертационния труд

Формулираните задачи са съобразени изцяло с предмета и обекта на изследване, като определят дейностите с конкретизирани цели, които следва да се извършат за реализиране на поставената основна цел и за проверка на хипотезата.

Зад. 1. Да се реализира проучване на достоверни източници с цел подбор на, свързана с целите, предмета и обекта на изследване, подходяща информация от областта на

---

⁴ пациенти в центъра АНЕМИ

възпитанието и развитието на децата, на музикалното възпитание на децата, на педагогиката, на дидактиката, на психологията, на медицината и на музикотерапията, която да се анализира и да позволи с аргументиран компетентностен подход да се изяснят:

1.1. Актуалността и социалната значимост на изследвания проблем.

1.2.-1.4. Формулирани са задачи с по-конкретен контекст, разграничаващ последователността и упоменатите проучвателни области.

Зад. 2. След реализиране на задълбочен анализ, синтез и обобщаване на целево събраната информация, в следствие на изпълнението на предходната задача, да се извърши следното:

2.1. Да се изясни актуалността и социалната значимост на изследвания проблем.

2.2.-2.4. Формулирани са задачи с по-конкретен контекст, разграничаващ последователността на извършване на дейностите, в съответствие с формулировките на зад. **1.2.-1.5.**

Зад. 3. Изградената педагогическа система да се апробира, като се проведе обучение по предложения технологичен модел. Резултатите от нейното функциониране надлежно да се съберат, представят, анализират и обобщят, като се направят съответни изводи и заключения относно установяването на верността на работната хипотеза на настоящето дисертационно изследване.

Методи на изследване

За реализиране на целите и задачите в настоящето дисертационно изследване и за проверка на работната хипотеза са използвани следните методи:

- Проучване на педагогически, психологически, методически, музикално-педагогически, музикални, справочни, музикотерапевтични, медицински, учебни и др. достъпни достоверни източници (литература, периодични издания, електронни издания и сайтове), свързани с проблематиката на настоящето дисертационно изследване, за изграждане на неговата теоретична основа.

- Теоретични и емпирични изследователски методи, като наблюдение, сравнение, анализ, синтез, моделиране, теоретични обобщения, групови дискусии, беседи с членовете на действащи терапевтични екипи, провеждащи подобен тип терапия на деца със СОП.

- Използване на натрупан личен професионален опит за организиране и провеждане на обучение по музика с деца със СОП, с учебно-възпитателни и терапевтични цели,

като част от цялостна терапевтична програма в рамките на интердисциплинарен терапевтичен екип.

- Дидактически експеримент - организиране и провеждане;
- Математико-статистически методи за обработка на експерименталните данни;
- Диагностика - използване на диагностичен инструментариум, включващ система от задачи и упражнения за затвърждаване и проверка на знанията и уменията на обучаемите и разработени учебни програми.

ГЛАВА I. АКТУАЛНОСТ, ЗНАЧИМОСТ, РАМКА И ПОДХОД КЪМ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРОБЛЕМ

I.1. Обща формулировка на проблема

Най-общо формулировката на разглеждания проблем е следната: Музикален педагог, член на интердисциплинарния екип на специализирания център за корекционна терапия АНЕМИ в гр. Серес, Гърция, трябва да организира и осъществява, в рамките на този център, обучение по музика с пациентите - деца със СП, с образователни, възпитателни и терапевтични цели, като за целта изгради адекватна педагогическа система и създаде подходящ технологичен модел. Професионално погледнато, заемането на такава длъжност от музикален педагог с традиционно образование е нетипично и поради това може да се определи като едно сериозно, отговорно, специфично и доста комплексно професионално предизвикателство, поради няколко причини. Въпросното обучение по музика се реализира: в специализиран център за корекционна терапия, а не в образователна институция или в контролирана педагогически организирана среда; като част от дейността на интердисциплинарния екип на този център, а не като част от дейността на педагогически екип; с обучаеми - деца със специални образователни потребности (пациенти в центъра), а не с деца само с образователни потребности. В допълнение към всичко това, целите на обучението не са само възпитателни и образователни, а и терапевтични. Направена е преценка, че приемането на това нетипично предизвикателството с необходимата отговорност – професионална и морална, налага реализирането на по-мощно целево проучване, което да позволи уточняване на рамката на проучвателната област, очертаване на проблемните зони и осъществяване на аргументиран и научнообоснован избор на адекватен професионален подход. Извършените, в тази връзка, дейности са представени в тяхната последователност в следващото изложение.

I.2. Уточняване на рамката на проучвателната област

Отчетена е необходимостта от изясняване на когнитивния смисъл и значение на, свързани с разглежданата проблематика, специфични понятия и термини, за максимално ограничаване на възможностите за терминологични неточности при употребата им в текста.

В т. **I.2.1.** е изяснена разликата на двете понятия - „деца със специални потребности (СП)“ и „деца със специални образователни потребности (СОП)“, като в традиционната им употреба и двете визират една и съща група деца – деца със специфично болестно

състояние, за които се употребяват и термини като „деца с увреждания/нарушения“. При употребата на понятието „деца със СП“ акцентът е върху медицинската диагноза, а при употребата на „деца със СОП“ акцентът е върху образователните им потребности.

Със съответните основания е направен авторски коментар относно понятието „деца със СОП“, за което е преценено, че от педагогическа гледна точка би следвало то да включва две основни групи деца със СОП, които в рамките на настоящето изложение, условно се приема да се именуват – „деца със СОП, Група А“ и „деца със СОП, Група Б“. В първата от тях попадат всички деца със СОП, които **имат нарушено** естествено физиологично състояние и функциониране на организма. Децата от втората група – „деца със СОП, група Б“, са **без** подобни **нарушения**, но по едни или други причини имат СОП. Това са често срещаните в общообразователните училища деца - деца в риск, застрашени или жертва на насилие, деца с езикови бариери, деца-сираци и полусираци, деца произхождащи от семейства или общности със по-специална културна среда, от проблемни семейства с лош семеен климат и т.н. Отбелязано е изрично, че в настоящето дисертационно изследване, съобразно с неговите тема, предмет, обект, цели и задачи, вниманието ще бъде насочено специално към децата, описани само с понятието „дете със СОП, група А“.

Предмет на корекционна терапия в центъра АНЕМИ, са деца с нарушения от определен спектър, а именно: Синдром на Даун; Нарушения на нервно-психическото развитие в детска възраст – интелектуална недостатъчност (умствена изостаналост), езикови нарушения, аутизъм, разстройства с дефицит на вниманието с/без проява на хиперактивност. За всяко едно от тези нарушения в т. **I.2.2.** е представена, в много синтезиран вид, подбрана информация за: симптомите, типичните поведенчески особености; перспективи и възможности за корекция; необходимата корекционната терапия – къде, как, от кого и за колко време се провежда; честотата на разпространение. Представената информация⁵ позволява да се добие една достатъчно реална представа за това, какъв е характерът на възможните увреждания на потенциалните обучаеми, както и какви са реалностите и рисковите фактори при работа с тях. Направени са съответни изводи, заключения и **обобщения**, а именно:

1. Почти при всички споменати увреждания има и проява на интелектуална недостатъчност и умствена изостаналост, а в преобладаващите случаи, нивото на самостоятел-

---

⁵ Представената информация е базирана на източниците: [Besk и съавт., 2010], [Скалеръп, 2014], [Иванов, 2015], [Kogenberg и съавт., 2015], [Αδαμοπούλου, 2020], [Малчева, 2021], [Медицинская..., Умственная...], [Медицинский..., Нарушения речи] и др..

ност е такава, че са необходими пряка помощ и подкрепа, специални грижи и специално отношение от мотивирани, способни и компетентни хора.

2. В повечето случаи, корекционните терапии се състоят в упражняване на системно професионално въздействие върху всички компоненти с прилагане, от екипи от различни специалисти, на комплексен интегриран подход - комбинират се индивидуално подбрани методи, насочени към облекчаване на симптомите и подобряване качеството на живот на детето и семейство му. Включват се и нелекарствени методи – арт терапия, музикотерапия и други.

I.3. Актуалност и социална значимост на дейностите за подпомагане на децата със СОП и интегрирането им в обществото. Изнесената в т. I.2.2. информация и формулираните там заключения, естествено поставя на дневен ред редица сериозни въпроси свързани с децата със СОП и интегрирането им в обществото – за тяхната актуалност и социалната им значимост, за моралната страна на въпроса и за мотивацията на хората, които ги извършват, за обществените нагласи, за държавните политики и т.н. В тази връзка, без да се преследват цели за представяне на изчерпателни отговори на поставените въпроси е представена само подбрана кратка информация, чието осмисляне да успее убедително да трасира в достатъчна степен рамките на тези отговори.

I.3.1. Честота на разпространение. Отбелязано е, че в световен мащаб, честотата на разпространение има различни измерения в различните страни, поради различията в диагностичните подходи и в използваните дефиниции, в степента на толерантност на обществото към подобни аномалии и в нивото на достъпност до медицинска помощ. Представени са подбрани статистически данни за придобиване на една достатъчно ясна представа за честотата на разпространение сред населението на различни увреждания от упоменатия (в т. I.2.2.) спектър, като част от тях са следните:

- Около **80 млн.** граждани на ЕС са с увреждания [Евростат];
- Една от най-разпространените езикови нарушения дислалия и се среща при 25-52,5% от децата в предучилищна възраст (до 5-6 г.). ([Фасенко, Лохов, 2015] и др.);
- Заболяването разстройство с дефицит на вниманието с проява на хиперактивност засяга около 3-5% (225-375 млн. души) от населението на света ([Katragadda, Schubiner, 2007, с. 317-341] и др.);
- За аутизма, според данни на центъра за контрол и превенция на заболяванията на САЩ [Center for Disease ..., 2009], засегнатите са около 75 млн. души и има тенденция на нарастване;

- Синдром на Даун⁶ - честотата варира в граници от 1:500 до 1:800, за различните страни, за всички раси и всички социални групи, ([Herman et al., 2002, с. 471] и др.).

На базата на изнесената информация (т. I.2.2. и т. I.3.1.) е направено заключението, че разпространението на различните нарушения в различните човешки популации, в частност в България и в Гърция, не е никак пренебрежимо и проблемите с грижата, възпитанието, образованието и терапията на децата със СОП са **актуални, не касаят отделни изолирани случаи**, имат различни аспекти и **широка социална значимост**.

I.3.2. Държавни политики, обществени нагласи, практики и отношение към деца и хора с увреждания. Съвсем кратко и фактологично са представени доста масово прилагани законово установени политики, относно хора с увреждания, в резултат на битуващи масови обществени убеждения през ХХ в. (от първата му половина почти до края), вследствие на които са пострадали стотици хиляди хора.

В днешно време международната общност официално е направила няколко сериозни стъпки по отношение на хората с увреждания, като Конвенциите на ООН [ООН] - за правата на детето от **1989** г.и за правата на хората с увреждания от **2006** г.. Законодателствата на ЕС и на страните-членки на ЕС са приведени в съответствие с Конвенцията от 2006 г. и е приета Европейска стратегия за хората с увреждания. В тази връзка е направен кратък коментар за предприетите действия в България и Гърция по отношение на интегрирането на децата със СОП. В заключение, е отбелязано, че и в двете страни има добра посока и добра юридическа рамка, но действителната практическа реализация е бавна, трудна и свързана с много, много проблеми от най-различно естество, напр. недостиг на педагогически кадри и липса на педагогически опит, предразсъдъци на родители и общности, личностни, кадрови, обществени, финансови, организационни и други проблеми. Подобни проблеми поставят пред редовите педагогически кадри – учители и възпитатели, много нетрадиционни и непознати за тяхната практика предизвикателства, извън сферата на образователния им ценз. Формулирано е **заключението:**

Понастоящем, проблемът с отношението на обществото към хората със СП практически все още не е намерил своето окончателно решение и към настоящия момент е актуален, социален и морален проблем, зависещ от актуалната морална позиция и от действията на всеки отделен човек, на отделните обществени единици и на обществото като цяло. Следователно, обучението по музика на деца със СОП в центъра

---

⁶ Числи се към най-често срещаните хромозомни аномалии при новородените.

АНЕМИ, е частен случай **от един значим актуален проблем** и в израз на личната си **актуална морална позиция**, музикалният педагог в центъра АНЕМИ, се оказва в позицията на професионалист, на който е предложено **да предприеме конкретни действия и да даде своя принос** за неговото решаване.

I.4. Очертаване на рамката на проучвателната област

Вследствие на изнесената информация, в т. I.2. и в т. I.3., са коментирани и направени уточнения, водещи до окончателното очертаване на рамката на проучвателната област – уточнени са обекта и предмета на изследване и организацията на обучението по музика в центъра АНЕМИ. Обсъдено е и са посочени аргументи за това как направените уточнения лимитират целите и съдържанието на обучението и отражението им върху формулировката на **критерия за оценка на резултатите**, която е следната:

Критерий за оценка на резултатите

Резултатите от обучението по музика в центъра АНЕМИ, се оценяват като **положителни** и **довели до подобряване на неговото емоционално, психическо и физическо състояние**, ако се констатира, че проведената учебно-възпитателна дейност с конкретно дете със СОП осигурява качествено и ефективно комплексно преследване и осъществяване на целите, при което:

А. Осигурява, като цяло, качествено и ефективно преследване на определените й **терапевтични цели** в рамките на индивидуалната му **терапевтична** програма и постигане на възможни позитивни терапевтични резултати по отношение на неговото физическо и психическо състояние;

Б. Допринася за разширяването на рамките на неговите адаптивни умения за настояща и бъдеща реализация в реалния живот, като у него са създадени траен интерес към обучението по музика и мотивация за придобиване на нови знания и умения и са постигнати възможни положителни резултати, повишаващи качеството на определени негови компетентности и умения.

В рамката на проучвателната област, са очертани специфичните проблемни зони и подредбата на приоритетите в предстоящото изследване.

I.5. Подход към основната дейност на музикалния педагог

След внимателен оглед на проблемните зони с цел изясняване на тяхната специфика и съобразно с установения порядък на приоритетите е констатирано, че проучвателната област навлиза в различни познавателни области и че към решаването на проблема трябва да се подходи много отговорно, професионално и компетентно. Тези две

констатации предопределят недвусмислено характера на подхода към основната дейност на музикалния педагог, а именно – **компетентностен интердисциплинарен подход.**

За практическата реализация на този подход е обсъдена и установена изследователска концепция, предложена е конкретна организационна програма и в общи линии са уточнени изследователския модел и дизайна на предстоящото научно изследване. В по-конкретен план е представена концепция за изграждане на педагогическа система, в съответствие с основната цел на дисертационния труд, която предполага изграждане на модел на адекватна гъвкава и адаптивна педагогическа система и подходящ технологичен модел за организиране и провеждане на обучение по музика на деца със СОП, включващо фолклорни песни и фолклорни музикални инструменти и имащо за цел повишаване на образователното ниво на обучаемите и ефективно упражняване на благотворно позитивно въздействие върху тяхното емоционално, психическо и физическо състояние.

Във връзка с предстоящите дейности, са формулирани редица базови изследователски въпроси, уточнено е какво изследване ще се прави в рамката на проучвателната област, какви методи ще се ползват и т.н. Предвижда се целево събиране на достатъчно информация, която да се селектира и да позволи извършване на: теоретичен обзор на предходни подобни изследвания и натрупан опит за изграждане на теоретична рамка; обзор с целеви критичен прочит и целеви систематичен анализ на тясно профилирани научни изследвания и проучвания и при необходимост, навлизане в дълбочина в конкретни научни полета. Разглежданията и обсъжданията на селектираната обзорна информация да са съпроводени с тълкования, интерпретации, сравнения, изводи, заключения и обобщения.

Следвайки очертания организационен план и в реализация на интердисциплинарния компетентностен подход към основната дейност на музикалния педагог, са извършени конкретни дейности в определена тематична последователност, представени в следващото изложение.

I.5.1. Необходими ключови компетентности. Обоснована е по-конкретно и по-подробно необходимостта от компетентностен интердисциплинарен подход към основната дейност на музикалния педагог и са идентифицирани различните познавателни области. В тази връзка, с кратка аргументация, са дефинирани четири основни групи ключови компетентности от различни познавателни области, включващи определени познания и умения, които музикалният педагог е необходимо

да притежава, за да упражнява компетентно и професионално възложената му дейност в центъра АНЕМИ.

Първа група. Много добри познания относно физическото и психическото състояние на всяко едно обучавемо дете със СОП, причините, довели го до това състояние, проблемите и рисковите фактори в пряката работа с него.

Втора група. Много добри познания за развитието и възпитанието на децата - за нивата на физическото и психическото им развитие и за физиологичните основи на възпитанието.

Трета група. Много добри познания и умения относно музикалното възпитание.

Четвърта⁷ група: Много добри познания и умения относно въздействието на музиката върху човека и относно упражняване на музикотерапевтично въздействие.

I.5.2. Ключови компетентности – информационно покритие. Съобразно с дефинициите от т. I.5.1., поотделно за всяка една от първите две групи ключови компетентности, с определен практико-приложен характер е извършено мащабно целево проучване на достоверни източници. Събрана е доста обемна информация, която е осмислена, усвоена, анализирана, селектирана и синтезирана, така че да осигури едно непретрупано, но достатъчно пълно, информационно покритие на необходимите ключови компетентности за съответната група. Поотделно за всяка една от тези две групи ключови компетентности, подбраната информация е внимателно структурирана и подредена, така че да е удобна за ползване и да отговори на ежедневните практически нужди на музикалния педагог в процеса на осъществяване на обучение по музика в центъра АНЕМИ. В резултат, са създадени два отделни настолни справочни дидактически материала за музикалния педагог (базирани на 66 източника), позволяващи безпроблемно добавяне на нова информация при нововъзникнали нужди. Тествани са в реална среда, преработвани са и са подобрявани в течение на почти пет години. Представени са съответно в Приложения №6 и №7 (на бълг. език) на дисертационния труд.

Подобаващо внимание на информационното покритие на ключовите компетентности от трета и четвърта група е отделено в Глава II. на настоящето дисертационното изследване.

I.5.3. Физиологични основи на възпитанието - възпитателни механизми и инструменти. Обоснована е необходимостта от по-специално разглеждане на

---

⁷ Познавателните области за отделните групи съответно са: медицина; медицина, педагогика; музикална педагогика; медицина, музикотерапия, музика.

физиологичните основи на възпитанието (от необходимите компетентности от Втора група). След реализацията на практически ориентираното проучване (т. I.5.2.) за набавяне на необходимите компетентности от Втора група, са представени целево подбрани възпитателни механизми и инструменти. Обследвани и коментирани са причините и възможностите за тяхното прилагане в обучението по музика в центъра АНЕМИ, при реализацията на определени възпитателни цели. Формулирани са съответни изводи и заключения. В заключение, във връзка с предстоящата възпитателна практика, неразделна част от обучението по музика в специализирания център АНЕМИ, е отбелязано, че емоционалните преживявания на детето, могат да се използват като могъщо средство за осигуряване на възпитателните въздействия в детската възраст, опирайки се преди всичко на приятните чувства и на положителния емоционален тонус. ([Λευκοθέα, 2004], [Словарь...по..., 2006] и др.).

I.5.4. Педагогически подходи на изтъкнати музикални педагози. В т. I.5.4. са обсъдени определени подбрани фрагменти от педагогическите подходи и от успешния педагогически опит на изтъкнати педагози - Карл Орф, Золтан Кодай и Мария Монтесори, обследвайки възможности за тяхната приложимост в обучението по музика в центъра АНЕМИ. Формулирани са съответни изводи и заключения с определен практико-приложен характер и са очертани основните цели на по-нататъшното изследване. ([Радев, 2001], [Тимошенко, 2015], [Αδαμοπούλου, 2020] и др.)

Глава I. – Заключение:

1. Музикалният педагог е подсигурен информационно, инструментално и оперативно за подготовката и провеждането на предстоящ възпитателен процес, неразделна част от музикалното обучение и от терапевтичната програма на конкретно дете със СОП – пациент в центъра АНЕМИ.

2. Овладяването на необходимите ключови компетентности (от т. I.5.1.) и внимателното преценяване на приложимостта, в обучението по музика в центъра АНЕМИ, на достатъчно богат набор от възпитателни подходи и инструменти е базова предпоставка за осъществяване на информиран професионален подход към изграждането на адекватна педагогическа система за организиране на успешен обучителен процес и основа за реализиране на аргументиран подход към подбора на адекватни педагогически стратегии, подходи и инструменти за ефективно осъществяване и съчетаване на поставените възпитателни, образователни и терапевтични цели.

ГЛАВА II. МУЗИКАТА КАТО СРЕДСТВО ЗА ЕМОЦИОНАЛНО И КУЛТУРНО РАЗВИТИЕ НА ДЕЦАТА

„Ако в процеса на обучението не освободим Духа на детето, не сме направили нищо.“

М. Монтесори⁸

Проучванията в настоящата глава са насочени в посока на търсене на ефективно и правилно решение за организацията на въпросното обучение по музика, което да позволява динамично и гъвкаво успешно съчетаване на трите базови цели на това обучение – образователни, възпитателни и терапевтични, съобразно със специфичните особености на всяко отделно обучавемо дете със СОП. Същевременно, тези проучвания преследват и извършване на аргументиран подбор на съществената и важна информация за обезпечаване на информационното покритие на компетентностите от, дефинираните в т. I.5.1., Трета и Четвърта групи.

Отчетени са важни и съществени детайли относно въпросното обучение по музика:

- Музикалните занимания са предимно индивидуални по модела „музикален педагог – обучаем“, а обучаемите са деца с увреждания – всяко дете с различна диагноза, с индивидуална проява на нейните симптоми и със свои поведенчески особености;

- Терапевтичните цели са индивидуално насочени към обучавемото дете и се осъществяват от музикалния педагог по време на музикалните занимания с въздействие с музика и трябва да се съчетават подходящо с образователните и с възпитателните цели.

Отчитането им поражда редица изследователски въпроси, като: Има ли право музикален педагог да упражнява музикотерапевтично въздействие и то на деца с увреждания? По какъв начин и в каква по-точно педагогическа среда на осъществяване на музикално възпитание, музикален педагог би могъл да упражнява индивидуално насочено и точно определено музикотерапевтично въздействие на деца с различни увреждания и с какви музикотерапевтични инструменти? По какъв начин да се съчетават музикотерапевтичните с образователните и с възпитателните цели? Кои са подходящите музикални дейности и какъв е подходящия музикален материал? Имат ли място фолклорните песни и фолклорните музикални инструменти в това обучение?

В търсене на отговори на формулираните въпроси и на решение на проблема като цяло, след анализа селектираната информация от немалък брой достоверни източници, линията на организацията на последвалото интердисциплинарно изследване придобива по-конкретни очертания. В тази връзка, в настоящата глава вниманието е насочено

---

⁸ [Радев, 2001]

основно към проучване на потенциалните възможности на музиката да осигури научни основания и научно-обосновани подходящи инструменти за реализиране на музикотерапевтичните цели в съчетание с образователните и възпитателните, като са реализирани:

- Тематичен теоретичен обзор с целеви критичен прочит и с целеви систематичен анализ на свързани с целите тясно профилирани научни изследвания;

- Целеви проучвания с навлизане в дълбочина в научното поле на някои от областите на разглежданите проблеми – особено в областта на въздействието на музиката върху деца и деца с увреждания на физиологично и на психофизиологично ниво;

- Тълкования и интерпретации на обсъжданата информация, съобразно с целите, с последвали изводи, заключения и обобщения с определен практико-приложен характер.

II.1. Музикално възпитание

След извършено проучване на съответни документи, в т. **II.1.1.**, е направена констатация ([ДОИ за...], [УПО&А]), че в Гърция на държавно ниво, образователната среда и педагогическата рамка, са благоприятни за осъществяване на въпросното обучение по музика в центъра АНЕМИ и преследването на общите линии на, очертаните от ДОИ, препоръчителни педагогически цели е реално възможно. Отбелязано е, че такава е и преценката на интердисциплинарния екип на центъра АНЕМИ.

В пряка връзка с необходимите компетентности (т. I.5.1.) от областта на музикалната педагогика (трета група), в т. **II.1.2.** са коментирани и обсъдени професионалната подготовка на дипломиран музикален педагог и неговите знания и изградени умения за владеене на концептуално-технологичните аспекти на провеждане на музикално обучение на деца от различни възрастови групи. Заключва се, че образователният ценз „музикален педагог“:

1. Би следвало да осигурява достатъчна професионална компетентностна основа, покриваща необходимите компетентности от Трета група (т. I.5.1.).

2. **Не обезпечават** необходимите компетентности от Четвърта група (т. I.5.1.), свързани с осъществяването на музикотерапевтично въздействие на обучаемите по време на това обучение.

Едни от основните професионални умения на музикалния педагог са, в музикално-педагогическата си дейност, да осигурява поддържането на оптимална активност и емоционален комфорт у обучаемите, да следи за емоционалното въздействие на музиката върху тях при усвояването на музикалния материал и да следи за провокирания от музиката емоционален отклик. В тази връзка и с цел по-ефективното

им използване в спецификата на упражняване на педагогическа дейност с обучаеми деца със СОП, в т. **II.1.3.** са разгледани по-обстойно ([Радев, 2001] и др.):

- Подходи и механизми от областта на музикалната педагогика, свързани с поддържането на оптимална активност и на емоционален комфорт у обучаемите деца;

- Съществени детайли и стратегии, свързани с емоционалното възпитание на децата и с емоционалната памет.

В т. **II.1.4.** музикалните занимания са разгледани като процес на комуникация между музикалния педагог и обучаемия/обучаемите [Χαραλαμπίκος, 2007]. Съобразно с това, че обучаемите деца са с увреждания, което допуска възможността да са увредени и някои от механизмите на възприемането на звука, на чуването и на слушането, тези механизми са обсъдени по-обстойно в т. **II.1.4.1.**, като е отделено по-специално внимание на различията между двата процеса „чуване“ и „слушане“ ([Голямина, 1999] и др.). В т. **II.1.4.2.**, в практически план са разгледани и обсъдени с подобавашо внимание факторите влияещи благоприятно за постигане на ефективно слушане по време на осъществяваната комуникация в рамката на музикалните учебно-възпитателни занимания ([Δελώνης, 2000] и др.) и са формулирани определени насоки с практико-приложен характер.

II.2. Въздействие на музиката и инструменти за музикотерапевтично въздействие

На този етап от проучвателния процес, следвайки конкретните текущи цели, вниманието е съсредоточено към изясняване на механизмите на въздействие на музиката върху човека на физично и на психофизиологично ниво, към въздействието ѝ върху емоционалното му състояние, към свързаните с това въздействие музикотерапевтични инструменти и към тяхната приложимост в обучението по музика в центъра АНЕМИ.

II.2.1. Музикотерапия - дефиниция и общи сведения. През 1996 г. музикотерапията е призната официално от Световната здравна организация със статут на здравна специалност. Класифицирана е като съпътстващ психотерапевтичен метод, подпомагащ основната терапия на пациента. Определя се като процес на използване от квалифициран специалист (музикотерапевт) на музика и/или музикални елементи, с цел да отговори на определени физически, емоционални, умствени, социални и когнитивни нужди. [The Who...]

В практико-приложен план, е отбелязано, че в конкретния случай, музикалният педагог, натоварен със задачата да организира и провежда обучение по музика в

центъра АНЕМИ, притежава професионална квалификация музикотерапевт. Следователно, той има необходимия образователен ценз, който му дава право да упражнява музикотерапевтично въздействие и обезпечава необходимите компетентности от Четвърта група (т. I.5.1.).

II.2.2. Въздействие на музиката и музикотерапия - научни основания. Разгледани са и обсъдени съвременните научни основания, обясняващи въздействието на музиката върху човека. Съвременното научно основание, обясняващо въздействието на музиката върху човека, се базира на резултатите от изследванията на учените относно способността на определени тонове и честоти да променят електрическата активност на мозъка. Въздействието на звука върху човека се определя като физично и психофизиологично, свързано с усещането и възприемането на звука. Според съвременната наука, всички органи и части на организма имат свои проекции в главния мозък. Влиянието на музиката довежда до промяна на психофизиологичните процеси чрез въздействие върху биохимията на организма и засилва чувството за прилив на сили, повишават се енергийните резерви на организма и се стимулира не само централната нервна система, но и други важни физиологични системи: сърдечната, мускулната, храносмилателната и други. ([Стоев, 2013], [Αδαμοπούλου, 2020])

Позовавайки се на подобрени научни източници, в следващото изложение са обсъдени съвременните научни постижения, свързани с изясняването на физиологията на въздействието на музиката върху човека, от гледна точка на необходимостта да се организира и провежда обучение по музика на деца със специфично физическо и психическо състояние – деца със СОП, с упражняване на определено насочено музикотерапевтично въздействие. Направени са изводи и заключения, определящи структурата на изследователската линия на следващите проучвания.

II.2.3. Инструменти за музикотерапевтично въздействие. В упражняването на музикотерапевтично въздействие върху хора категорично няма място за пропуски и грешки, а това важи с още по-голяма сила в случаите, когато това въздействие се упражнява върху деца и то с увреждания. В тази връзка, отчитайки, че упражняването на музикотерапевтично въздействие е най-отговорната част от въпросното обучение по музика, е отделено специално внимание на обследването и обсъждането на този инструментариум. Поради важността им, позовавайки се на информация от не един източник, различните музикотерапевтични инструменти са разгледани по детайлно, в по-голяма дълбочина и многостранно - паралелно в следните няколко аспекта:

- Механизми на въздействие на музиката;
- Инструменти и техники за музикотерапевтично въздействие;
- Приложимост на инструментите и техниките за деца със различни конкретни увреждания;
- Възможности за съчетаване на учебно-възпитателни и музикотерапевтични цели.

В тази схема, обзорът, обследванията и обсъжданията на музикотерапевтичните инструменти са извършени пунктуално в т. **II.2.3.1.- т. II.2.3.7.**, основавайки се на източниците - [Стоев, 2013], [Αδαμολούλου, 2020], [Димитрова, 2017], [Ιωάννα, Χριστιάνα, 2006] и др., в следната тематична последователност:

- Предизвикване на емоционални ефекти и асоциации;
- Надграждане, създаване нови асоциативни представи и активиране на въображението;
- Позитивно въздействие и освобождаване на емоции чрез музика;
- Специалното въздействие на вокалната музика;
- Ритмични структури;
- Основни фактори за моделиране на емоциите;
- Особености и специфика при музикотерапевтичното въздействие върху деца с говорни нарушения и/или с аутизъм⁹.

В резултат на проведеното обследване, обсъждане и анализ на целево подбраната информация са направени съответни изводи и заключения с определен **практико-приложен характер** относно организацията и провеждането на въпросното обучение по музика в центъра АНЕМИ. Те са свързани основно с подбора на учебно съдържание и на музикалния материал за това обучение, с подбора на музикотерапевтичните инструменти и с определени възможности за съчетаване на учебно-възпитателни и терапевтични цели. Най-общо след всички обсъждания се заключава, че според убеждението и опита на редица автори, при прилагане на подходящо подбрана комбинация от музикални и вербални подходи, може да се използва въздействието на музиката, като сравнително бързо и ефикасно средство за положителна промяна на емоционалното състояние на човек и това трябва да се прави много внимателно с нужната отговорност и компетентност – със знания и умения.

II.3. Музикални дейности

Музикалните дейности са разгледани, обсъдени и анализирани основно във връзка

---

⁹ Представянето на изброените теми е доста обемисто и поради ограничения обем на настоящето изложение (до 50 стр.), в настоящия автореферат, тяхното съдържание не се представя с повече от изнесената за тях информация.

със спецификата на тяхната приложимост в обучението по музика на обучаеми деца със СОП в центъра АНЕМИ. Паралелно са изследвани и потенциалните възможности за тяхното осъществяване, основавайки се на творчески процеси на преподаване и учене, съобразно и с друга съществена част от тази специфика – музикалните дейности в това обучение, трябва да позволяват ефикасно, гъвкаво и динамично синхронизиране, съчетаване и осъществяване на учебно-възпитателните и терапевтичните цели. В контекста на обсъждането на музикалните дейности са разгледани и педагогическите подходи на известни музикални педагози – Карл Орф, Золтан Кодай, Шиничи Сузуки, реализирали успешни педагогически практики за обучение по музика на деца. Изследвани са **потенциалните възможности за приложимост** на определени техни концепции, фрагменти и подходи, в обучението по музика в центъра АНЕМИ. В резултат на проведените проучвания и изследвания, аргументирано са взети фундаментални решения за предстоящото обучение по музика - относно учебното съдържание, музикалните инструменти, музикалния материал, критериите за подбор на педагогическите инструменти и за организацията на музикалните занимания.

II.3.1. Слушане на музика. От една страна, слушането на музика е разгледано като основен елемент в методиката на съвременния педагогически подход към музикалното образование и като една от основните музикални дейности, участващи в организацията на учебно-възпитателни занятия по музика. От друга страна, слушането на музика е разгледано, наред с вербалната комуникация, като съществен елемент и неразделна част, от един комуникационен учебно-възпитателен процес за преподаване и учене на музика, в който се осъществява с общуване между музикалния педагог и обучаемите. Отчетен е комплексния характер на процеса слушане на музика, а представата за него се доразвива и разглежда с акцент върху педагогическия аспект - като част от творчески процес за преподаване и учене. Обсъжданията и разглежданията по тази тема¹⁰ са практически ориентирани в посока на търсене на добре обосновано решение, свързано с подбора на подходящи музикални образци за слушане по време на музикалните занимания - ключов проблем за процеса преподаване и учене. Като базови изисквания за подходяща музика са посочени:

- да е с добро качество, да позитивира обучаемите и да стимулира фантазията и въображението им;

---

¹⁰ Базиран са на източниците: [Стаматов, 2000], [Μιχάλης, 2000], [Παπαπαναγιώτου, 2009], [Μπαμπινιώτης, 2012], [Σακελαρίδης, Γιασιράνη, 2018], [Αδαμοπούλου, 2020], [ДОИ ...] и др..

- да е съобразена с възрастта, със спецификата на обучаемите деца и да привлича и задържа вниманието им;

- да са преценени отговорно, внимателно и компетентно всички нейни възможни въздействия върху конкретните обучаеми (т. II.2.3.), за да не се допуска негативно въздействие;

- да са отчетени с подчертано внимание различната степен на въздействие на вокалната и инструменталната музика и възможните ефекти при различните обучаеми.

Освен това, подходящи за слушане музикални образци са тези, които допълнително осъществяват целевото конкретно терапевтично въздействие с музика (т. II.1.4., II.2.3.1.-II.2.3.6.) и позволяват съчетаване на образователните, терапевтичните и възпитателните цели.

Практически ориентирани са и реализираните проучвания на резултати и констатации от различни успешни педагогически практики, третиращи слушането на музика като един от основните елементи на музикално-педагогическите методи. По-специално внимание е отделено на практиките и натрупания опит на изтъкнатите музикални педагози Карл Орф, Шиничи Сузуки и Золтан Кодай. В резултат от направения обзор и цели прочит с анализ и тълкования, са направени съществени изводи, заключения и обобщението:

Съобразно с целите на обучението по музика в центъра АНЕМИ и спецификата (възрастова, здравословна, поведенческа и т.н.) на обучаемите деца би било подходящо да се ползват музикални образци от регионалния фолклор, като изпитано средство в редица успешни педагогически практики на изтъкнати музикални педагози и източник на подходяща музика за музикалните занимания, ползвани от К. Орф, Ш. Сузуки и сочени от Золтан Кодай като „идеалния инструмент за ранното музикално обучение“ ([Αδαμοπούλου, 2020, с. 86] и др.).

II.3.2. Импровизации. Понятието импровизация е употребено в по-широкия му смисъл, а именно - извършване на действия в даден момент под влияние на внезапен вътрешен подтик и на моментни усещания, т.е. сътворява се нещо с тези действия. След подобаващ коментар и обсъждане¹¹ относно мястото на импровизациите в живота на децата, в контекста на разглежданата тема, като импровизации по-конкретно са разгледани дейностите пеене, интерпретации на инструментална музика, интегрирани дейности (живопис, движение, танц, моделиране). По отношение на импровизациите са

---

¹¹ Обсъжданията са базирани на информация от източниците: [Μιχάλης, 2000], [Αλευριάδου et al., 2008], [Παπαλαγαγιώτου, 2009], [Μπαμπινιώτης, 2012] и др.

посочени няколко опорни точки:

- Импровизациите са характерни за децата (в най-широкия смисъл на тази дума) - у тях доминира процесът на творческата изява;

- Децата опознават света по свой уникален начин и с неприкрито любопитство и детски ентузиазъм, проучват и опознават света импровизирайки - правят своите открития и реагират на тях, като така развиват природната си творческа сила;

- Децата се увличат в своите импровизации, като изпитват удовлетворение именно от това и не отдават особено значение на резултата;

- Децата, никога не правят по един и същи начин нещо определено, за което предварително са получили указания и/или им е показано предварително, особено ако е свързано с лична изява (с рисуване, пеене, декламация, танцуване и т.н.).

Следователно, за да се чувства едно дете подкрепено и да става по-спокойно и уверено в себе си, е необходимо да се стимулира естествената му природна склонност към откриване, проучване и изразяване, като му се предоставят възможности импровизирайки да упражнява и развива тази си склонност. В частност, това предопределя и една от отговорностите на музикалния педагог по време на всяко учебно-възпитателно музикално занимание - да следи внимателно обучаемото дете и с уважение деликатно да го подпомага в извършваните от него дейности с правилни насоки, въпроси и насърчаване. Такъв подход е заложен и в основата на идеологията на съвременната педагогика и в основите на не една утвърдена успешна педагогическа и музикално-педагогическа система, чиито принципи за отношение към децата и подходи за работа с тях, се споделят и от членовете на екипа от специалисти на Дружество „АНЕМИ“. В тази връзка по инструкции, в провежданото там обучение по музика, по време на музикалните занимания, музикалният педагог трябва да има пълна готовност да подкрепя и направлява децата, които в проява на тяхната свободна творческа воля, импровизирайки започнат да извършват някои от следните дейности: да рисуват, моделират или играят, докато слушат музика; да слушат музика с движения; да създават ритмични и мелодични изрази; да възпроизвеждат ритмични удари и/или да използват музикални инструменти за съпровод на песни; да правят спонтанни (или не) певчески изпълнения и диалози; да правят спонтанни (или не) изпълнения на конкретни музикални инструменти и т.н.

II.3.2.1. Пеене. Практикуването на музикалната дейност пеене с деца със СОП потенциално е предпоставка за възникване на своеобразни обективни затруднения и препятствия, произтичащи от физическите данни на децата и от свързаните с това

различни ограничения, които не са характерни за децата с нормално физическо развитие. Правилното отчитане на тези възможности за всяко едно конкретно обучаемо дете, неминуемо довежда до необходимостта от прилагане на адекватен на възможностите му персонален педагогическия подход към неговото обучение по музика. Установен факт е, че при пеене се използват всички ресурси на човешкото тяло - то се мобилизира на всички нива и погледнато от физиологична гледна точка, пеенето е една от най-комплексните човешки дейности. Следователно, е особено важно пеенето да се познава и от физиологична гледна точка. Разгледани са съществени детайли, свързани с физиологията на пеенето, представляващи по-особен интерес, при работа с деца с определени увреждания – напр. с говорни нарушения, с нарушен мускулен тонус, с умствена изостаналост и т.н., понеже при тях пеенето определено е една проблемна дейност. От друга страна, доброто познаване на подобни детайли стои в основата на специални музикотерапевтични механизми и техники за въздействие при определени говорни нарушения, както и при други нарушения със своеобразна специфика.

Отделено е необходимото внимание на специалното въздействие на вокалната музика върху човека, обсъдено в т. II.2.3.6. на базата на резултатите на съвременните научни изследвания. Последвалите обсъждания се опират на познанието в какво точно се състои това специално въздействие - кои са механизмите на това въздействие и кое го прави по-специално. Обсъдени са проблемните места, във пряка връзка с включването на музикалната дейност пеене във въпросното обучение по музика. Най-напред, пеенето е разгледано и обсъдено като специфичен начин за реализиране и на вербална комуникация между хората и като споделяне на определени емоции със слушателската аудитория - чрез нейния текст и чрез нейната музика, в израз на съвременното схващане, че именно интерпретирането прави от пеенето изкуство. Отбелязано е също така, че специалното въздействие на вокалната музика се усилва по отношение на изпълнителят на песента, понеже по време на собственото си изпълнение, той попада също под въздействието на вокалната музика и като неин слушател. ([Παλαναγιώτου, 2009], [Μπαμλιώτης, 2012] и др.)

В заключение е подчертано, че всички коментирани детайли трябва да намерят пряко отражение върху критериите за подбор на музикалния материал за пеене, т.е. на песните, които може да се предлагат на обучаемите за пеене.

II.3.2.2. Интерпретиране на инструментална музика. Темата е разгледана двуетапно. Първоначално е потърсено мястото на музикалните инструменти в коментираното обучение по музика, като са потърсени аргументирани отговори на

следните въпроси:

- По какви причини един музикален инструмент трябва или не трябва да се включва в занятията по музика?

- Кои музикални инструменти биха могли да се включат в занятията по музика и по какъв начин да бъдат представяни на обучаемите?

- Има ли музикални инструменти, на чиято техника на ползване, с цел интерпретация на инструментална музика, могат да се учат децата и ако да, по каква методика? и т.н.

На втори етап са проучени възможностите за техническо усвояване на определени музикални инструменти от обучаемите деца с цел интерпретация на инструментална музика. И на двата етапа за осъществяване на проучванията, съобразно с конкретните нужди и преследвани цели, селективно е събрана необходимата информация от достоверни източници¹², която е анализирана и обсъдена. В резултат на проучването са намерени достатъчно аргументи за това, че по отношение на музикалните инструменти за конкретната педагогическа практика, безспорен интерес представляват концепциите за музикално обучение, принципите и богатия успешен педагогически опит на изтъкнатите музикални педагози Карл Орф и Шиничи Сузуки. По-специалното им проучване, анализът, обсъждането на детайли, свързани с поставените въпроси и съпоставянето на фактите довеждат до обосноваване на търсените отговори и до взимане на решения с практико-приложен характер. Отбелязано е, че едно допълнително сериозно основание за по-обстойното проучване и обсъждане на метода Орф-Шулверк е неговата приложимост и доказана ефективност при работа с деца и възрастни с доста широк спектър от увреждания и понастоящем намира широко приложение като музикотерапевтичен метод в съвременната музикотерапевтична практика (прилага се в около 40 страни). В своята педагогическа практика Карл Орф съвсем последователно следва идеята, че подборът на музикалните примери и на музикалните инструменти трябва да е ориентиран към **фолклора** и към националното културно наследство на обучаемите. Последното навежда на мисълта, че подобен подбор на музикални инструменти за предстоящото обучение по музика би бил в добър синхрон с идеята за използване на музикални образци от регионалния фолклор за подбор на подходяща музика за музикалните занимания. След обстойна преценка на всички аргументи, е взето решение: В обучението по музика, в центъра АНЕМИ, да се

---

¹² [Радев, 2001], [Παπαπαναγιώτου, 2009], [Тимошенко, 2015], [Αδαμοπούλου, 2020] и др.

приложи една, адаптирана към конкретните условия, творческа компилация от метода на Карл Орф в комбинация с някои основни концепции и методически подходи, заимствани от Шиничи Сузуки. В тази връзка, във въпросното обучение по музика да се включат музикални инструменти, подбрани от националния фолклорен арсенал по критериите на Карл Орф и за всяко обучавемо дете да бъде направено необходимото, за да се запознае с подходящи за него музикални инструменти с намерение и за постигане на определено ниво на техническо овладяване. За целта да се ползват всички съвременни подходящи педагогически подходи, методически и музикотерапевтични инструменти за реализиране на конкретните образователни и терапевтични цели, преимуществено от арсенала на К. Орф и Ш. Сузуки.

Вследствие на взетите решения, е извършена детайлна преценка на гръцките фолклорни инструменти от тип, подобен на тези, които е ползвал Карл Орф в своята педагогическа практика, с оглед на тяхната приложимост в обучението по музика в центъра АНЕМИ. Съблюдавани са основно два учебно-възпитателни аспекта – постигане на реално възможно ниво на запознаване на обучаемите с конкретен музикален инструмент и на определена реална степен на овладяване на основната техника на музициране с този инструмент. Вследствие на взетите решения е съставен следния списък от фолклорни инструменти, а именно:

- Ударни (перкусионни): тъпан даул, тъпан, дайре, тумбелки, нунура;
- Духови (аерофонни): суравли, кавал, мандура, буру, рог, свирки, лалици;
- Струнни (кордофонни): тамбура, лауто, уд, китара, лира, кеменче;
- Идиофонни: цимбали, звънци, кречетало, джамал, триъгълник, кухненски съдове.

Коментирани са известни възможности и техники за упражняване на музикотерапевтично въздействие, с насочено и контролирано практикуване на възпроизвеждане на инструментална музика от обучавемо дете с конкретни музикални инструменти (от избраните) - при деца с аутизъм (за преодоляване на проблема с докосването) и при деца с увреждания на някоя от трите сензорни модалности (лечение посредством организирани комплекси от стимули, представляващи ритмични структури - с определени ритми барабани, звънци, хлопки).

II.3.3.3. Интегрирани дейности¹³.Посочени са основателни причини, за да се потърсят възможности за включване на елементи на интегриране на дейности в обучението по музика в центъра АНЕМИ, като една от посочените е: Научно устано-

---

¹³ За обсъжданията в т. II.3.3.3. е ползвана информация от източниците: [Μπαλιγιώτης, 2012], [Стоев, 2013], [Златкова, 2015], [Αδαμολούλου, 2020], [ДОИ...] и др.

вен факт е, че в музикотерапевтичната практика упражняването на комплексно въздействие чрез музика, текст и картина стимулира максимално въображението на човека и увеличава ефекта от терапията, в сравнение с въздействието на всеки фактор поотделно (II.2.3.3.).

Посочени са основанията, поради които са обсъдени идеи и определени фрагменти от концепцията на успешната педагогическа практика на Карл Орф - да се подходи към включване на импровизации, като елементи на интегрирани дейности (усвояване на музикални инструменти, вокални изпълнения и т.н.). Според подходът Орф-Шулверк, децата се научават да се изразяват по много начини, понеже педагогът борави с всички изразни средства, като подчертава, че **безспорен и много важен фактор на този подход е емоционалното въздействие на музиката**. Обсъдени са и сведения за положителни резултати от успешни педагогически практики, които показват, че интегрирането на дейности, работи особено добре при деца със СОП и при деца с дефицити и/или с емоционални бариери. (На децата се предоставят възможности да изразяват своите емоции, чувства, мисли по свой начин.) В тази връзка са разгледани възможности за включване в музикалните занимания на танц, ритъм, движение, на живопис, моделиране и на ролеви и други игри.

Обсъдени са подобаващо различни виждания и концепции в рамката: „Съвременните музикални педагози твърдят, че възприемането и разбирането на музиката са резултат от съчетаването на познавателни, психокинетични и емоционални области на учене, като нито една от тях не може да функционира отделно от другите.“ [Аδαцолоύλου, 2020, с. 27]. Това разбиране се доближава до убежденията на Карл Орф, поставени в основата на концепцията на неговия утвърден успешен метод за подход към детското музикално възпитание – единство между ритъм, говор, движение и музика. Отбелязва се, че нееднократно е установявано категорично (емпирично и/или изследователски), че процесът на изучаване на музика е по-ефективен, когато обучаемият участва в него и с физиката си чрез музикално действие и движение. С подобаващо внимание са обсъдени възможности, идеи и подходи за включването им в музикалните занимания в центъра АНЕМИ за осъществяване на конкретни терапевтични и възпитателни цели, отчитайки спецификата при работа с обучаеми деца със СОП.

Отбелязано е, че в съвременната музикална педагогика връзката на **музика** и **живопис** се ползва активно, като се отчита подобаващо нейния принос за творческото насърчаване на детето и важната ѝ педагогическа роля. Обсъдени са механизмите на комбинираното въздействие, както и идеи за включване на живопис в конкретното

обучение, отчитайки, че докато детето рисува слушайки музика, се осъществява един специфичен процес на изразяване и се упражнява въздействие върху неговата емоционална памет - осъществява се процес на усъвършенстване на неговия емоционален интелект, в резултат на което детето постепенно се доближава до своето душевно равновесие.

Ролевите игри и музиката са разгледани като своеобразен стимул за игра. Обсъдени са различни идеи за подходи и сюжети за организиране на ролеви игри с подходящо избрани сценарии, които биха могли да се ползват в музикалните занимания. Обсъдена е и концепцията на Карл Орф, за провеждане на музикално занимание, според която се предлага основното занимание да се провежда във вид на **креативна игра**, включваща индивидуална и/или групова импровизация по зададен тематичен елемент. Припомнено е, също така с подобаващо внимание, за потенциалните възможности на ролевите игри да се ползват като ефективен инструмент за привличане и задържане на вниманието и като инструмент за упражняване на специално музикотерапевтично въздействие (т. II.2.3.).

Заключение: Детето се нуждае от игра и приятни занимания и не е в състояние да разбере каквото и да е било, ако е насочено само към мозъка му - то се нуждае от непосредственото преживяване на стимулите. В тази връзка, в заниманията е основателно да се използва, доколкото е възможно, богатата гама от помощни средства, като например разнообразни образци на изкуствата, игри с движения на тялото, работа с речта, с емоциите, с гласа и с музикалните инструменти. Този подход провокира развиване у обучаемото дете на емоционалните му личностни компетенции, на усещането за част от екип, на въображението, на умението му да оценява и развива собствения си почерк, уважавайки персоналния почерк на другите.

II.4. Музикален материал за обучението по музика

В резултат на анализа на коментираните в настоящата глава факти и внимателната преценка на направените изводи, заключения и взети решения, са предприети съответни действия - поредна стъпка към адекватното организирането на обучение по музика в рамката на центъра АНЕМИ. Като начало са предприети дейности, свързани с обезпечаването на това обучение с достатъчно количество подходящ музикален материал от регионалния гръцки фолклор - песни и инструментална музика за слушане и за интерпретация, подбран по критериите и съображенията, обширно коментирани в настоящата глава (т. II.1.- II.3.). Музикалният материал трябва да е достатъчно разнообразен и да позволява успешно реализиране на достатъчно разнообразни възпи-

тателни, образователни и терапевтични цели в музикалните занимания по музика, именно с обучаемите деца – пациенти в центъра АНЕМИ.

II.4.1. Инструментални мелодии от регионалния гръцки фолклор. Взетото решение (т. II.3.2.2.) за включването на точно определен набор от фолклорни музикални инструменти в обучението по музика в центъра, породило необходимостта от набавяне на подходящ музикален материал, свързан с изучаването на тези музикални инструменти, като неразделна и съществена част от въпросното обучение по музика. За целта са събрани фолклорни мелодии от регионалния гръцки фолклор, с които да се демонстрира на обучаемите звученето на конкретен фолклорен музикален инструмент от утвърдения набор. В резултат на извършената селекция е формиран комплект от 48 инструментални мелодии, подбрани подходящо и целево от регионалния гръцки фолклор. Мелодиите са предимно за слушане - те са кратки и са подбрани по критериите за „подходящо музикално произведение“, за възможно най-широк кръг деца (съобразно с т. II.2. и II.3.). Записани са на диск (CD), който е съществена част от Дидактически материал №7 (Приложение №5). За всяка от тези мелодии е направена преценка на реалната възможност за възпроизвеждане с определен музикален инструмент от обучавемо дете със СОП и на възможностите ѝ за извършване на импровизации от децата с определени движения по време на слушането на мелодията.

II.4.2. Песни от регионалния гръцки фолклор. В резултат на обобщаването и анализа на информацията, от т. II.2. и т. II.3., относно слушането и възпроизвеждането на вокална музика, както и за нейното въздействие върху човека, заедно с аргументите за включване в музикалните дейности на обучението по музика в центъра АНЕМИ, на подходящи песни от регионалния фолклор, е събран доста сериозен обем от фолклорни детски гръцки песни. За всяка една от събраните песни са извършени: Анализ и проверка по критериите за подходяща музика (т. II.2.) - за позитивно въздействие и за ефективно музикотерапевтично въздействие; Обстоен контрол, както на текстовете, така и на музиката (т. II.1.4. и т. II.2.); Преценка на евентуалните възможности за съчетаване на музикалните дейности с използване на различни подходящи помощни средства - картини, ролеви игри, ритмични движения, работа с речта, с емоциите, с гласа и др.; Описание на идеи за интегриране на дейности.

След описанието са извършени критичен оглед и преценка, довели до селекцията на 50 подходящи, според критериите, гръцки фолклорни детски песни. Те са подредени в сборник - Дидактически материал за музикалния педагог, чиято печатната му версия,

специално адаптирана за представяне в настоящия дисертационен труд, е поместена в Приложение №4. Всяка песен е представена с текст (на гръцки и на български), нотен текст и кратък анализ. Интерпретации (на музикалния педагог) на 30 от тези песни са поместени на диск (CD), неразделна част от Приложение №4.

II.4.3. Обща идея за провеждане на музикално занимание. За постигане на целите на въпросното образование по музика, имайки предвид физическото състояние и поведенческите особености на обучаемите деца – пациенти в центъра, често се налага бърза реакция и адаптивна промяна на предварителния план за работа и подмяната му с друг. На практика това означава, че музикалният педагог трябва да има предварително подготвен и добре обмислен многовариантен сценарий за всяко едно музикално занимание на всяко едно конкретно дете. В тази връзка е предложена обща структурна идея и указания за провеждане на музикално занимание, базирана на добре обоснована концепция.

Глава II - заключения: Музикален педагог с квалификация музикотерапия, придобил в достатъчно ниво необходимите ключови компетентности от Първа и Втора група, коментирани и описани, в т. I.5. на предходната глава на настоящия дисертационен труд, който е натоварен със задачата да организира и провежда обучение по музика на деца със СОП с възпитателни, образователни и терапевтични цели, в рамките на терапевтичния център АНЕМИ, като част от неговия интердисциплинарен терапевтичен екип, притежава необходимите компетентности – ниво на информираност, знания и умения:

1. За да задълбочи и обогати целево, в контекста на осъществяване на обучение по музика и музикотерапевтично въздействие на деца със СОП, своите професионални компетентности – ниво на информираност, знания и умения, свързани с познаването:

- на въздействието на музиката върху човека на физиологично и на психофизиологично ниво и на механизмите (физиологични и психофизиологични) на музикотерапевтичните инструменти за въздействие;

- на особеностите и спецификата при работа с обучаеми деца с конкретни нарушения на физическото развитие, свързани: с въздействието на музиката върху тях; с прилагането на музикотерапевтични инструменти с цел оказване на определено музикотерапевтично въздействие върху такива деца; с организирането на музикалните занимания с правилен и подходящ подбор на музикален материал и музикални дейности за ефективно постигане на поставените възпитателни и образователните и цели, в

съчетание с упражняване на определено музикотерапевтичното въздействие; с организирането и осъществяването на комуникационния процес по време на музикалните занимания в една потенциално динамично променяща се комуникационна среда (обучител-обучаем).

2. За да организира и осъществи въпросното обучение по музика с музикотерапевтично въздействие на деца със СОП, в колаборация с интердисциплинарният екип на центъра. За целта, на базата на целево извършените проучвания и направените, до тук в настоящото изложение, анализи, изводи, заключения и обобщения:

- да направи аргументиран избор на подходящи стратегии, методи и техники на обучение, които да са обединени в една добре конструирана педагогическа система за конкретното обучение по музика в центъра АНЕМИ, в синхрон с основната концепция на терапевтичния екип на този център;

- целесъобразно да конструира и реализира цялостен дизайн на обучение по музика в центъра АНЕМИ с адекватни на целите технологичен модел и образователно съдържание за реализиране на ефективно обучение.

3. За да конструира стабилна обща платформа, основана на извършените проучвания, обследвания, анализи и свързаните практически дейности, позволяваща да реализира персоналната професионална задача: В рамката на концепцията на провежданата корекционна терапия в центъра, да организира и осъществи такова обучение по музика, в което ефективно да използва музиката като средство за емоционалното и културно развитие на обучаемите деца със СОП – пациенти в този център.

ГЛАВА III. ПЕДАГОГИЧЕСКА СИСТЕМА ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО МУЗИКА НА ДЕЦА СЪС СОП

„Ако днес преподаваме така, както сме преподавали вчера, ние ограбваме нашите деца за утре.“

Джон Дюи

Опирайки се на постиженията на съвременната дидактика и на базата на направените в преходните глави анализи, изводи, заключения и обобщения, в настоящата глава е извършено целесъобразно конструиране и реализиране на **цялостен дизайн на обучение по музика** в центъра АНЕМИ – конструиране на образователно съдържание за реализиране на ефективно обучение, както и на всички необходими компоненти на една педагогическа система.

III.1. Избор на педагогическа система

Педагогическата система за обучение по музика на деца със СОП е разгледана като една информационна система¹⁴ със свое предназначение, правила за организация и управление, със свои обекти с техните свойства и с релации между тези обекти с техните си свойства. Поради това изборът, на педагогическа система за обучение по музика на деца със СОП, фактически е осъществен с конструирането и описанието на нейния концептуален модел, като са конкретизирани нейното предназначение, правилата за организация и управление, нейните обекти с техните свойства и релациите между тези обекти с техните свойства. За моделирането е приложен системичен¹⁵ подход, който за разлика от аналитичния подход позволява изучаването на отделните части на модела в непрекъсната връзка както помежду им, така и с реалността.

III.1.1. Педагогическа система. Преди да се подходи към фактическото описание на концептуалния модел на педагогическата система са направени съществени уточнения и коментар на някои съществени нейни особености, които се отразяват на всичките ѝ компоненти, като:

- Тя е подсистема на информационната система на терапевтичния център за корекционна терапия АНЕМИ, което ѝ налага определени ограничения, произхождащи от предназначението и правилата на организация в този център;

- Тя реализира обучение по музика с деца със СОП – пациенти в този център, в конкретна индивидуална терапевтична рамка.

III.1.2. Обекти на педагогическата система. Описанието на педагогическата

---

¹⁴ Информационна система е всяка една организирана човешка система.

¹⁵ Системичният подход е един от най-съвременните подходи прилагани в информационното моделиране за конструиране на модели на информационни системи.

система за обучение по музика на деца със СОП започва с последователно пълно описание на нейните обекти, свойствата им и на релациите между тях. Описани са обектите: форми на обучение; учебно съдържание; цели на обучението; субекти, изпълняващи дейностите преподаване и учене; технологии и методи на обучение.

III.2. Технологичен модел за обучение по музика на деца със СОП с учебно-възпитателни и терапевтични цели - описание

Формираната в предишното изложение концептуална платформа подsigурява стабилен арсенал от научнообосновани познания и инструменти, позволяващи синхронизирането на трите изследователски линии – възпитателна, образователна и музикотерапевтична, както и възможности за тяхното обединяване и адекватно имплантиране в конструкцията на технологичен модел на обучение. Технологичния модел на описаната педагогическа система е конструиран и неговото пълно описание, обособено като отделен дидактически материал за музикалния педагог, е поместено в Приложение №1. Той е описан в детайли в следната традиционна структура: Цели и очаквани резултати от технологичния модел; Методически инструментариум – преподаване по теми; Детайли; Дидактически и помощни материали. В текста на дисертационния труд е поместена само избрана представителна част от неговото описание.

III.2.1. Цели и очаквани резултати от технологичния модел на обучение.

Определяща роля за цялостното формиране на едно обучение и за ефективното постигане на поставените цели има **стратегията на обучението**. Занимавайки се с методите и техниките на обучение, именно стратегията на обучението определя обобщения характер на насочеността на обучението, като включва системата от знания, която трябва да бъде усвоена съобразно целта на обучението. В тази връзка, очертавайки стратегията на обучението по музика в центъра АНЕМИ, най-напред е представена именно тази система от знания, като в определена последователност са представени основните теми на учебното съдържание, целите, очакваните резултати на ниво учебна програма и по теми от учебното съдържание.

В т. III.2.1.1. **Основни теми на учебно съдържание**, е уточнено какво по-принцип включва понятието „учебно съдържание“ ([Андреев, 1996], [Бижков, 1999]) и са обявени заглавията и съдържанието на трите основни теми, включени в учебното съдържание на разглежданото обучение по музика: Музикални фолклорни инструменти; Детски фолклорни песни и мелодии; Ритмични структури. Съдържанието на

темите е съобразени изцяло с всички изисквания и взети решения (от Глава II) за подходящо учебно съдържание и подходящ музикален материал от регионалния гръцки фолклор. Порядъкът на изучаване, по преценка на музикалния педагог, може да бъде променян, което не довежда до промени в съответните методически инструменти.

В т. **III.2.1.2.** са изброени целите, свързани с учебното съдържание на конкретното обучение по музика, предмет на настоящето обсъждане, с възпитание на отношение към музиката, със създаване на първоначални познания, овладяване на основни понятия и първоначални умения относно представители на отделни групи музикални инструменти, песните, мелодиите и т.н. (описани в Приложение №1). Знанията и уменията, които обучаемият би трябвало да придобие съответно на ниво на учебна програма и по темите от учебното съдържание са изброени и описани в т. **III.2.1.3.** и в т. **III.2.1.4.**

III.2.2. Методически инструментариум - преподаване по теми. Описанието на методическия инструментариум, като една съществена част от технологичния модел, е организирано по теми в следния порядък: Методика на преподаване на темата „Музикални фолклорни инструменти“; Методика на преподаване на темата „Гръцки детски фолклорни песни“; Методика на преподаване на темата „Ритмични структури“; Методи на обучение – подробни указания.

В т. **III.2.2.1. - III.2.2.3.**, за всяка една от темите на учебното съдържание поотделно, е представена методиката на преподаване, като е ползван следния стилизиран модел на представяне: Разработена учебна програма; Примерна система от базови задачи за изпълнение; Примерна система от упражнения за затвърждаване и проверка на знанията и уменията на обучаемите; Дидактически материали.

Учебните програми. Би следвало да се подчертае, че за конкретното обучение по музика, **учебните програми** по темите са само пожелателни, очертаващи примерна учебна област, в която практиката по време на аprobационния период доказва, че е смислено и възможно да се постигнат определени образователни цели с деца със СОП, с нарушения от спектъра на нервно-психическото развитие в детска възраст или със синдром на Даун.

В разработената учебна програма по темата „Музикални фолклорни инструменти“ са включени групиранията в четири групи фолклорни музикални инструменти (от т. II.3.2.2.). За всяка една от тези групи музикални фолклорни инструменти се предвижда въведение, основни представи за групата и за включените в нея музикални

инструменти, разпознаване, предназначение на отделните музикални инструменти, базова техника на звукоизвличане и импровизация на елементарни музикални пиеси.

Учебната програма по темата „Гръцки детски фолклорни песни“ включва запознаване с техниката на усвояване и интерпретиране на песенен музикален материал (от Приложение №4), позволяващ включване на ритмични движения; импровизации на песни/песни-игри с текст с/без инструментален съпровод. С коя песен да се започне, колко, кои песни и в каква последователност да се включат в обучението е въпрос на преценка от страна на музикалния педагог, в зависимост от индивидуалните особености на конкретното дете, от които зависят темпото и нивото на усвояване на предвидените по учебен план знания и умения.

Темата „Ритмични структури“ присъства в учебното съдържание приоритетно по редица по-специални съображения (т. II.2.3.) и с по-конкретни музикотерапевтични цели, поради това учебната ѝ програма е кратка и съдържа само единицата: Елементарни ритмични структури (обща представа и различни типове импровизации без/със звучене на мелодия/песен).

Комплекти от примерни системи от базови задачи и упражнения са изработени за всяка една от трите теми. Универсални, по своята конструкция, те са предназначени за ежедневно ползване от музикалния педагог в обучението по музика. Пълните им текстове са поместени, в удобен за ползване вид, в Приложение №1. Освен това, всяка една от тези системи, като самостоятелна единица, съобразно с учебната програма отговаря на условията за последователност, постепенност и пълнота. За всяка една базова задача и за всяко едно упражнение в тези системи, са формулирани основните методически цели и са предложени указания и примерен сценарий за изпълнение.

Всяка една от трите теми на учебното съдържание е обезпечена с всички необходими дидактически материали. В т. III.2.4. е предоставена по-конкретна и по-пълна информация за тях.

III.2.2.4. Методи на обучение – указания. Методите на обучение изпълняват функцията на модели на поведение, основаващи се на система от правила за педагогическо взаимодействие в образователния процес. Фактически, те са процесуалната страна на технологията на обучението – придават му по-конкретна образност и заедно с учебното съдържание формират неговата сърцевина. В тази връзка, поради спецификата на това обучение по музика, се налага гъвкаво и осмислено динамично ползване и съчетаване на разнообразни методи на обучение, което е сериозно основание, целенасочено да се отделя по-специално внимание на техния

потенциал с цел повишаване на качеството на обучението. Последователно са коментирани от гледна точка на тяхната приложимост: Представянето на учебния материал, като реализация на информационната функция на методите на обучение; Методите на изследване на действителността в учебния процес и мястото им в представянето на учебния материал в конкретното обучение по музика и т.н. Заключават се, че по своите специфични свойства всеки един от избраните, от музикалния педагог, методи на обучение трябва да представлява една осъзната система от действия със свое предметно съдържание, включващо средствата, знанията и начина на действие и в съответствие с целите на обучението, планово да реализира начина на действие. Освен това, по своите универсални свойства, съобразно с конкретната дидактическа цел, всеки един избран метод следва да притежава свойствата яснота, определеност, насоченост, результатност и надеждност.

III.2.3. Детайли. В т. III.2.3.1. са описани определени по-глобални, но базови изисквания относно аранжировката на **работното помещение** за провеждане на музикалните занимания, като вниманието е заострено върху по особени детайли. В т. III.2.3.2. е представено детайлно описание на една примерна организация на занятие за заучаване на песен по етапи: Етап на загриване; Етап на преработка; Етап на действие; Етап на обратна връзка; Етап на възстановяване, ([Dale, 2008], [Тимошенко, 2015] и др.) Коментирани са отделните етапи на тази организация – техните цели, дейности, проблемни места с указания за начини на действие в различни по-специфични ситуации, възникващи често при работа с обучаемите деца със СОП в центъра.

III.2.4. Дидактически и помощни материали. Методическият инструментариум е напълно обезпечен с всички необходими дидактически материали¹⁶ за музикалния педагог, съставени и/или изработени от автора на настоящия дисертационен труд, конкретно за това обучение по музика. Те са общо 10 на брой - 8 на хартиени носители и два CD диска с аудио материали (набор от авторски изпълнения на подходящ фолклорен музикален материал). Обособени са в 7 тематични единици, надлежно представени в Приложенията №1-№7 към дисертационния труд и са негова неразделна част. Изброени са и необходимите дидактически и помощни материали, които по правило се осигуряват от центъра АНЕМИ.

---

¹⁶ Забележка: В т. I.5.2., II.4. и III.2. е пояснено тяхното предназначение, описано е съдържанието им, изложени са аргументите и основанията за тяхното създаване. Изработени са, в следствие на анализа и синтеза на информацията, придобита в резултат на проведените целеви проучвания, пряко свързани с темата, целите и задачите на настоящето дисертационно изследване.

III.3. Резултати от проведеното обучение

Следващият важен елемент е оценяването на резултатите от провеждането на обучение по музика в рамката на предложената иновативна педагогическа система с прилагане на предложения технологичен модел и неговия методически инструментариум.

III.3.1. Педагогически експеримент. Обучение по музика в рамките на предложената иновативна педагогическа система и по предложения технологичен модел е проведено в терапевтичния център АНЕМИ, гр. Серес, Гърция, с всички пациенти в този център, с тестов период: м. септември 2016 г. – м. април 2021 г. Представени са резултатите от обучението само на 23 деца – пациенти в центъра, за които е получено изрично разрешение от ръководството на центъра и от родителите, за ползване именно на тези данни за нуждите на настоящето дисертационно изследване, като видео и фото материалите могат да бъдат показвани публично само в момента на представяне на дисертационния труд пред аудитория за оценяването му.

Отбелязани и коментирани са причините, поради които класическият подход за оценяване на ефективността на конкретна иновативна педагогическа система и свързаната с нея педагогическа дейност [Бижков, 1999] не е приложим към проведеното експериментално обучение по музика в центъра АНЕМИ. Поради това са приведени съответни аргументи за прилагане на определени компоненти от този подход. В резултат на което е прието групата от 23 обучаеми деца – пациенти в центъра, в конкретния случай да се разглежда като експериментална група, която няма аналог за сравнение и получените резултати да послужат за оценка на проведеното обучение в рамките на тествания иновативен педагогически модел. За оценка на резултатите да се ползва критерия от т. I.4., в който е отчетена спецификата на това обучение - в конкретния учебно-възпитателен процес се постига *толкова, колкото е възможно, колкото позволява реалното физическо състояние на обучаемото дете* – с много търпение постепенно, старателно, внимателно, с необходимите компетенции и професионализъм.

III.3.2. Характеристични статистически данни. Данни за резултатите от обучението по музика, актуални към м. април 2021 година, са представени в Приложение №9 на 47 страници. В табличен вид, за целия престой в центъра на всяко едно от тези 23 обучаеми деца от експерименталната група по време на експерименталния период (2016-2021 г.), е представена извадка от личното му досие в центъра

АНЕМИ, съдържаща определен комплект от характеристични данни, които да позволят прилагане на критерия за оценка на резултатите. В резултат на статистическата им обработка, данните са обобщени и представени подходящо в таблици и/или диаграми. На базата на извършения статистически анализ са направени съществени констатации, които обрисуват реалната картина и различните измерения на многообразието сред обучаемите в това обучение по музика – в един и същи времеви период се провеждат занимания с деца с широк възрастов диапазон, с различна продължителност, темпо и с различни етапи на обучение, с различни сериозни медицински диагнози и т.н.

Изводи: Анализът на резултатите от изнесените статистически данни за обучаемите 23 деца неоспоримо показва, че с приложени педагогически подход по време на тези музикални занимания:

- Успешно е установен много добър контакт между всяко едно от тези деца и музикалния педагог и у обучаемите е създаден траен интерес към провежданите музикални занимания.

- Успешно провокира у обучаемите деца преживявания, които им доставят удоволствие и радост – важен фактор за успешното поддържане на интереса на децата към провежданото обучение по музика и за позитивното им отношение към музикалните занимания.

Заключения: Изложените факти, направените констатации и изводи, безспорно:

1. Потвърждават необходимостта от проява на професионализъм, компетентност, адаптивност и гъвкаво боравене с педагогическите и с музикотерапевтичните инструменти от страна на музикалния педагог - възможно само при изключително добро владение на всички необходими компетентности и умения, обсъдени и обосновани в предходните глави.

2. В практико-приложен аспект, утвърждават необходимостта и значимостта на създадените дидактически материали за музикалния педагог (представени в Приложенията №1 - №7), вградени подходящо в добре окомплектования методически инструментариум на иновативния технологичен модел за обучението по музика. Тяхното наличие освобождава реално пространство за насочване на вниманието на музикалния педагог към подготовката на многовариантни сценарии за всяко конкретно занимание, с включване на адекватни технологии и методи на обучение, преценявайки своевременно всички актуални обстоятелства, свързани с особеностите и спецификата на всяко едно конкретно обучавано дете, повишавайки по този начин ефективността на музикалното занимание.

III.3.3. Резултати и оценка на резултатите. На базата на статистическите данни от Приложение №9, за всяко едно от обучаемите 23 деца от експерименталната група е приложен критерия за оценка на резултатите от т. III.3.1. – по т. А и по т. Б от критерия, както и общата оценка по този критерий. Резултатите са по-местени в Таблица III-3 и изнесените в нея данни за обучаемите деца неоспоримо показват, че:

- Няма деца с **негативна** оценка.
- **Всички 23** обучаеми деца **имат положителна оценка**.

Освен това, по отделните точки на Критерия за оценка на резултатите (т. III.3.1), статистическите данни, сведения и факти:

- По т. А, са **показателни** за успешното съчетаване на възпитателните, образователните и терапевтичните цели, довело до постигане на положителни терапевтични резултати и до разширяване на диапазона на адаптивните умения на всяко едно от обучаемите деца.

- По т. Б, **свидетелстват** за това, че за всяко едно обучаемите 23 деца от експерименталната група, по време на целия му терапевтичен период успешно е поддържано такова ниво на интерес към обучението по музика, което го е мотивирало за придобиване на нови знания и умения - базова предпоставка за постигнатия

Оценки след прилагане на Критерий за оценка на резултатите (т. III.3.1) на основание на данните от Приложение №9				Таблица III-3
№	Име на дете	Оценка по т. А	Оценка по т. Б	Оценка по критерия (т.А и т.Б от III.3.1.)
1.	Ставрос (продължава ¹)	положителна	положителна	положителна
2.	Константинос Ки (продължава)	положителна	положителна	положителна
3.	Ана (06/2018)	положителна	положителна	положителна
4.	Янис (06/2017)	положителна	положителна	положителна
5.	Ирини (продължава)	положителна	положителна	положителна
6.	Елени (продължава)	положителна	положителна	положителна
7.	Агapi (продължава)	положителна	положителна	положителна
8.	Гавриил (продължава)	положителна	положителна	положителна
9.	Томас (продължава)	положителна	положителна	положителна
10.	София (продължава)	положителна	положителна	положителна
11.	Стилианос (6/2018)	положителна	положителна	положителна
12.	Анастасия (6/2018)	положителна	положителна	положителна
13.	Костадинос Ку (продължава)	положителна	положителна	положителна
14.	Димитрис (продължава)	положителна	положителна	положителна
15.	Илияс (продължава)	положителна	положителна	положителна
16.	Танос (продължава)	положителна	положителна	положителна
17.	Костадинос Ми (продължава)	положителна	положителна	положителна
18.	Христос (продължава)	положителна	положителна	положителна
19.	Антонис (продължава)	положителна	положителна	положителна
20.	Сотирис (06/2018)	положителна	положителна	положителна
21.	Флора (06/2018)	положителна	положителна	положителна
22.	Мария Тс (06/2018)	положителна	положителна	положителна
23.	Мария Ге (03/2018)	положителна	положителна	положителна

значителен положителен образователен резултат и за повишаването на качеството на определени целеви компетентности и умения на обучаемите.

Заклучение: Изводите и констатациите, базирани на резултатите от проведеното

експериментално обучение по музика, **потвърждават ефективността на иновативната педагогическа система на обучение** по музика в центъра за корекционна терапия АНЕМИ, както и ефективността на нейните основни компоненти – технологичен модел, методически инструментариум, педагогически стратегии и подходи.

Ш.3.4. Допълнителна информация. Поредно потвърждение на ефективността на прилаганите педагогически стратегии и методически инструментариум, се явяват резултатите от целево и регулярно организираните извънредни занимания с обучаемите деца. Според конкретното им състояние, в конкретен времеви период, периодично са организирани и провеждани индивидуални и/или групови изяви на обучаемите деца пред публика (родители, близки, други деца в центъра) по повод различни празници – регионални, национални и международни празници, Коледа, Великден и др., а понякога са инициирани и специални представления, за да могат децата да покажат част от наученото. Под форма на изложба, на такива празници, като традиция, са представяни техни рисунки и изработени от тях модели на музикални инструменти по време на заниманията по музика.

Направен е подобаващ коментар, относно това, че възможността да се подготвя едно дете със СОП за подобна изява е вече сериозно постижение на музикалния педагог и на екипната работа, като цяло. От изнесените в Приложение №9, данни, се констатира, че всяко едно от тези 23 деца, на определен момент от неговата терапевтична програма, по един или друг начин, е участвало в подобни изяви пред публика – безспорен успех на екипа. Най-сериозен резултат в подобни изяви е постигнат с едно момче с аутизъм - изяви на концерти пред публика извън терапевтичния център, като пее и свири на китара песни извън обхвата на учебния материал, изяви с акомпанимент на малък струнен оркестър, реализира запис в професионално звукозаписно студио на свои авторски песни.

Видео и фото материали. В доказателство, за постигнатите резултати от проведената педагогическа дейност с децата от експерименталната група в центъра АНЕМИ, в подходящ електронен формат е предоставен богат видео и фото материал (личен архив) от отчетния период 2016-2021 г., а именно: набор¹⁷ от автентични снимки и видеозаписи от различни етапи на провежданото обучение по музика с тези деца;

---

¹⁷ За всяко едно от тези 23 деца, включени в списъка на експерименталната група, има изричното разрешение на родителите на децата и на ръководството на центъра да бъдат показани на публичната защита на настоящето дисертационно изследване, но да не бъдат прилагани трайно към дисертационните материали.

копия на рисунки на обучаемите деца, както и снимки на изработени от тях предмети, по време на заниманията по музика.

III.3.5. Обобщение и заключения. Обобщавайки направените изводи (в т. III.3.2. - III.3.4.), следва, че:

1. Обучението по музика, провеждано по описания тук технологичен модел, е интегрирано успешно в цялостния терапевтичен процес на всяко едно обучавемо дете със СОП от експерименталната група и резултатите от проведеното обучение, са оценени като положителни, според формулирания критерий за оценка (т. III.3.1.) и няма негативни резултати.

2. Успешното съчетаване на възпитателните, образователните и терапевтичните цели, в рамките на този модел, за всяко едно обучавемо дете определено е довело:

- до ефективна реализация на целите на конкретната терапевтична програма - **постигнати са положителни терапевтични резултати;**

- до придобиване на определени **нови знания и умения** и до разширяване на обхвата на адаптивните му умения.

3. Успешно е създаден и поддържан добър контакт с обучаемите деца и траен интерес към музикалните занимания и те са се превърнали в преживявания, които носят удоволствие и радост за децата и стимулират творческия им потенциал.

Заключение: Иновативната педагогическа система, нейните технологичен модел и методически инструментариум, практически осигуряват една реална платформа с възможности, фолклорната музика и фолклорните музикални инструменти да се ползват професионално като инструмент за позитивно въздействие и постигане на определени възпитателни, образователни и терапевтични цели за всяко едно конкретно дете – пациент в центъра за корекционна терапия АНЕМИ.

Обобщение: Направените изводи и заключения, въз основа на представените доказателствени материали относно проведения педагогически експеримент, **потвърждават недвусмислено хипотезата на настоящето дисертационно изследване**, а именно:

Обучението по музика на деца със СОП, реализирано по създадения технологичен модел и в рамката на изградената, в настоящия проект за дисертационен труд, педагогическа система, довежда до повишаване на образователното ниво на обучаемите и оказва ефективно, благотворно и позитивно въздействие върху тяхното емоционално, психическо и физическо състояние.

Следователно, предложените в настоящия дисертационен труд иновативни педагогически модел за обучение по музика, **технологичен модел и методически**

инструментариум са правилен и ефективен подход за организиране и провеждане на подобно обучение по музика с деца със СОП в рамките на специализиран център за корекционна терапия на деца със СП.

III.3.6. Приложимост. Предложените иновативна педагогическа система, технологичен модел и методически инструментариум, биха намерили приложение:

- С подходяща адаптация, от музикален педагог с квалификация музикотерапия, за реализиране на подобно обучение по музика с учебно-образователни и терапевтични цели, в рамката на всеки специализиран център за корекционна терапия на деца със СОП, както и в помощни центрове за деца със СОП;

- С творческа адаптация, от учители в общообразователни училища и в детски градини, въввлечени в актуалния, но все още проблемен интеграционен процес на деца със СОП (от групите А. и Б.).

Глава III. – Заключение: Последователният целеви компетентностен подход към организацията на обучението по музика на деца със СОП в центъра АНЕМИ, действително позволи поетапно да се формира една достатъчно пълна и стабилна информационна платформа, базирана на съвременни научни знания и натрупан успешен професионален опит от областта на проучвателната област, предмет на настоящето дисертационно изследване. Именно тази платформа подсигури успешното конструиране, специално за това обучение, на педагогическа система, технологичен модел и методически инструментариум, които обезпечиха възможността за успешно съчетаване и осъществяване на целите на това нестандартно обучение по музика. Доказателство за това са установените положителни резултати от педагогическия експеримент – провеждане на обучение по музика на деца със СОП в центъра АНЕМИ, с прилагане в течение на почти пет години, именно на тази педагогическа система – добре обезпечена във всяко една отношение и достатъчно гъвкава и адаптивна към спецификата на това обучение. Това са все качества от особена значимост и важност при това разнообразие в общността на обучаемите деца – голям възрастов диапазон, разнообразни нарушения (по вид и по степен), поведенческа специфика, етап и продължителност на корекционната терапия, етап, продължителност на обучение и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По отношение на изпълнението на задачите, постигането на целите и установяването на достоверността на работната хипотеза на настоящето дисертационно изследване е направено следното:

- Отчетени са най-подробно дейностите по изпълнението на всяка една от поставените задачи и е направено заключение, че **всички задачи са изпълнени**.

- Отчетено е, че е организиран и проведен педагогически експеримент, за който анализът на отчетените резултати е довел до **потвърждаване на верността на работната хипотеза**.

- Отчетено е в детайли, че **основните цели** на настоящето дисертационно изследване **са постигнати**.

Направено е заключението, че моделът на конструираната иновативна педагогическа система за обучение по музика на деца със СОП, изработеният технологичен модел с неговия методически инструментариум и резултатите от проведеното продължително експериментално обучение в рамката на този модел, като резултати от извършеното изследване са **недвусмислено доказателство за практико-приложния характер на настоящето дисертационно изследване**.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ

Моделът на педагогическата система и нейния методически инструментариум, биха могли да се доразвият в различни направления и според конкретните нужди, да бъдат обогатявани, надградени и усъвършенствани, като се добавят нови учебно-възпитателни цели, нови теми в учебното съдържание, нов музикален материал и др. По-конкретно:

- Биха могли да се прилагат за провеждане на обучение по музика на деца със СОП в специализирани центрове за корекционна терапия и в специализирани центрове за деца със СОП, като се адаптират към конкретните нужди на обучаемите и съобразно целите на интердисциплинарните екипи.

- На този етап би било много актуално и полезно за учители от общообразователните училища и от детски градини, предложеният модел да се доразвие и адаптира по-мощно в помощ на процеса на интегриране на деца със СОП в общообразователните училища. Това предполага, креативно и мотивирано реализиране на професионална педагогическа визия на екипи от учители по различни учебни дисциплини, за да се отрази вярно спецификата на всяка от тях, съобразно с възрастта на обучаемите. В тази връзка, от особен интерес и практическа значимост би било разработването на пакети с целеви сценарии за проектно-базирано обучение за различни учебни дисциплини и различни възрасти за класна и за извънкласна работа.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Триантафиллидис, Андреас, За обучението по музика в общообразователно училище като част от процеса на интегриране на определени категории ученици със специални образователни потребности в общообразователна среда, Сборник доклади Четвърта международна научна конференция „Наука, образование и иновации в областта на изкуството“ 28-30 октомври 2023, Пловдив, АМТИИ „Проф. А. Диамандиев“, Пловдив, 2023, ISSN 2738-8956 (Print), ISSN 2738-8964 (Online), том 2, с. 101-107.
2. Триантафиллидис, Андреас, Компетентностен подход към подбора на музикален материал за обучение на деца със СОП с учебно-възпитателни и терапевтични цели и мястото на детските народни песни като движеща сила за тяхното емоционално стимулиране и психическо освобождаване, Сборник доклади Трета международна научна конференция „Наука, образование и иновации в областта на изкуството“ 28-30 октомври 2021, Пловдив, АМТИИ „Проф. А. Диамандиев“ изд. първо, Пловдив, 2021, ISSN 2738-8956 (Print), ISSN2738-8964 (Online), том 1, с.186-198.
3. Триантафиллидис, Андреас, Технологичен модел на обучение по музика на деца със специални образователни потребности с учебно-възпитателни и терапевтични цели, Сборник доклади „Пролетни научни четения 2021“ 15 май 2021, Пловдив, АМТИИ „Проф. А. Диамандиев“, изд. първо, Пловдив, 2021, ISSN 1314-7005, с. 78-85.
4. Триантафиллидис, Андреас, Компетентностен и системичен подход при изграждане на педагогическа система за обучение по музика на деца със специални образователни потребности, Сборник доклади „Пролетни научни четения 2021“ 15 май 2021, АМТИИ „Проф. А. Диамандиев“, изд. първо, Пловдив, 2021, ISSN 1314-7005, с. 70-77.

ПРИНОСИ

Констатирането на актуалността и значимостта на поставения за разглеждане проблем и на интердисциплинарния характер на проучвателната област, предмет на изследване в настоящия дисертационен труд, провокираха извършване на практически ориентирани изследвания, проучвания и анализи в няколко различни познавателни области. В резултат:

-- Конструиран е авторски концептуален модел на иновативна педагогическа система за обучение по музика на деца със СОП с образователни, възпитателни и терапевтични цели, функционираща в рамките на специализиран център за корекционна терапия на деца със СОП. Специално за тази система е създаден адекватен авторски технологичен модел за осъществяване на това обучение, обезпечен с всички необходими компоненти – напълно окомплектован методически инструментариум, в който фолклорните песни и фолклорните инструменти имат свое специално място и който е подсигурен с всички необходими дидактически материали, с богат музикален материал от специално подбрани фолклорни музикални образци и т.н.

-- В приложно-практически аспект, иновативния модел е тестван експериментално в реална среда (с лично участие на автора), в продължение на почти пет години (2016-2021 г.) в специализирания център за корекционна терапия АНЕМИ, гр. Серес, Гърция. Отчетени са реални недвусмислено положителни резултати и ефективността му е доказана в продължителен период на апробация и продължава да се доказва с успешното му прилагане в този център и след изтичане на тестовия период¹⁸.

Проведените в настоящия дисертационен труд практически ориентирани интердисциплинарни изследвания, конструираният иновативен педагогически модел, неговата продължителна апробация и отчетените резултати от проведения педагогически експеримент биха могли да се считат като реални приноси:

-- Към реалната екипна практическа реализация на ефективна корекционна терапия на деца със СОП в специализирания център АНЕМИ, прилагащ комплексен подход за корекционната терапия на деца със СП/СОП, както и за други такива центрове;

-- В установяването на мястото на фолклорните песни и мястото на фолклорните инструменти в подобно обучение по музика на деца със СОП;

-- За категоричното разграничаване на „деца със СОП, Група А“ и на „деца със СОП, Група Б“, формулирани на съответни дефиниции и посочването на убедителни

---

¹⁸ Три пълни календарни години и тече четвърта.

аргументи и причини за такова разграничаване;

-- В увеличаването на влиянието на обсъдените научните теории, в популяризирането на редица полезни резултати от съответните познавателни области, довеждащи до своеобразно обогатяване на техните научни полета.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ¹⁹

1. Андреев, Марин и др., Педагогика. София: Просвета, 1992.
2. Андреев, Марин, Процесът на обучението. Дидактика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996.
3. Бижков, Георги, Педагогическа диагностика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1999.
4. Голямина, И. П., Звук.//Физическая энциклопедия/большая Российская энциклопедия, 1988-1999, ISBN-5-85270-034-7.
5. Димитрова, Теодора, За някои психологически аспекти на музикалния слух, музикалното възприятие и музикално-слуховото обучение, [Автореферат],[online], 2017. Достъпен от: <http://nma.bg> (12.04.2021; 19:30 часа)
6. ДОИ за учебно съдържание, Приложение № 6 към чл. 4, т. 6 [онлайн]. Достъпен от: <https://www.mon.bg/> (11.05.2021; 19:05 часа)
7. Европейска комисия, Eurostat (Евростат). Достъпен от: <https://ec.europa.eu> (23.04.2021; 06:23 часа)
8. Златкова, Люба, Танцувалните жанрове и мястото им в урока по музика, [Автореферат], [online], 2015. Достъпен от: shu-bg.net/sites/default/files/stefka/AVTOREFERAT_1.pdf (12.04.2021; 19:47 часа)
9. Иванов, Иван, Основни данни за аутизма, MEDINFO, Медицинско списание за лекарите в България, бр.8, 2015.
10. Малчева, Павлина. Сайт Логопедия. Достъпен от: <http://www.logoped-malcheva.com/narusheniq.html> (27.04.2021; 06:12 часа)
11. Организация на обединените нации (ООН) – официален сайт. Достъпен от: <https://www.un.org> (27.04.2021; 06:30 часа)
12. Радев, Пламен, Педагогика. Пловдив: Хермес, 2001.
13. Скалеръп, Сюзън, Деца със синдром на Даун - Наръчник за родители. Трето преработено издание. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2014.
14. Стаматов, Румен, Детска психология. Пловдив: Хермес, 2000.
15. Стоев, Тодор, Музикотерапия. Пловдив: АМТИИ, 2013.
16. Тимошенко, Елена, Чудото Монтезори. София: Асеновци, 2015.
17. Фасенко, Юрий, Лохов, Михаил, Заикание: история и обзор современного состояния проблемы, В. Санкт-Петербургского университета, Серия 11, 2015, Медицина.

---

¹⁹ Включените в настоящия списък източници са само тази част от списъка с източниците на дисертационния труд (182 броя), които са цитирани в текста на настоящия автореферат на дисертационния труд.

Чуждоезикова литература (латиница, гръцка)

18. Besk et al., A controlled trial of working memory training for children and adolescents with ADHD, *J Clin Child Adolesc.*, 39 (6), 2010, pp. 825-836.
19. Herman et al., Beside estimation of Down syndrome risk during first trimester ultrasound screening, *Ultrasound Obstet Gynecol*, 2002, 20:468-475. Résumé [archive], Texte complet [PDF] [archive].
20. Katragadda, S., Schubiner, H., ADHD in children, adolescents, and adults, *Prim. Care* 34(2), june 2007, DOI: 10.1016/j.pop.2007.04.012, p. 317–41; abstract viii.
21. Korenberg et al., Down syndrome phenotypes: the consequences of chromosomal imbalance, *PubMed*, ID8197171, vol. 91 no. 1, 2015, p. 4997–5001.
22. Suzuki Association of America. Available at: <https://suzukiassociation.org/about/suzuki-method/shinichi-suzuki/> (09.04.2021; 21:57 h)
23. The Who - Official Site. Available at: <https://www.thewho.com/> (09.04. 2021; 22:15 h)
24. Αδαμοπούλου, Χριστιάνα. Μουσικοθεραπεία και παιδική επιθετικότητα. Αθήνα: Εκδόσεις Ορφέως, 2020.
25. Δελώνης, Αντώνης, Στοιχεία Παιδικής Λογοτεχνίας. Αθήνα: Εκδόσεις Χρήστος Ε. Δάρδανος, 2000.
26. Θεοδωράκη, Μαρία, Δημιουργικό τραγούδι και μουσικοκινητική. Αθήνα: Μίνωας, 2016.
27. Λευκοθέα, Καρτασίδου, Μουσική εκπαίδευση στην ειδική παιδαγωγική. Αθήνα: Εκδόσεις τυπωθήτω, 2004.
28. Μπαμπινιώτης Γεώργιος, Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο, Τρίτη έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Κέντρο Λεξικολογίας, 2012.
29. Παπαπαναγιώτου, Ανθούλα, Ζητήματα μουσικής παιδαγωγικής. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση, 2009.
30. Χαραλαμπίκος, Βασίλειος et al., Γυμνάσιου Αρχαία Ελληνικά. Ενότητα 6, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Αθήνα: Οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων, Αθήνα, 2015.